3.2. Kütüphaneler

Medine Dönemi, İslam kütüphaneciliğinin başlangıç devri olarak kabul edillir. Kur'an ve hadis tedvini ile yayın faaliyeti bu dönemde başlamıştır. Emevilerin ilk halifesi Muaviye zamanında Şam'da resmî bir kütüphanenin kurulduğu bilinmektedir. Bazı âlimlerin evlerinde de özel kütüphaneler mevcuttur. Muaviye'nin kurduğu kütüphanede **sahibülmesahif** diye nitelenen bir kütüphaneci, bir de **müstensih** görevlendirilmiştir.[31]

Gezelim Görelim

Şehrinizdeki bir kütüphaneye bir inceleme ve araştırma gezisi yapınız. Tespitlerinizi rapor hâline getirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

E-kütüphane hizmeti veren kurum ve kuruluşlar hakkında internet araştırması yaparak ulaştığınız bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

29 Baktır, "Suffe", 37/470.
30 bk. Önkal - Bozkurt, "Cami".
31 bk. Erünsal, "Kutuphane", 27/11.

Görsel 4.7: Eski Çağ'da Ninova, Bergama ve İskenderiye kütüphanelerinden sonra tarihin en gelişmiş kütüphaneleri İslam dünyasında ortaya çıkmıştır. Bağdat Kütüphanesi bunların başında gelir.

Abbasiler Dönemi'nde kâğıt imalatının öğrenilmesi, kitap yazımını kolaylaşmıştır. VIII. yüzyılın sonlarına doğru Bağdat'ta bir kâğıt imalathanesinin kurulması, telif faaliyetlerinin artmasına ve kitap ticaretinin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bağdat, Şam, Kahire ve Basra gibi şehirlerde **Sûku'l-Verrâkîn** diye adlandırılan kitap çarşıları kurulmuştur. Halife Mansur, Bizans imparatoru ile kitap temini için yazışmış; onun döneminde tercüme eserlerin sayısı artmıştır. **Sahaflık** mesleği, erken dönemden itibaren yaygınlaşmış olup günümüzde İslam dünyasında varlığını sürdürmektedir.[32]

Bilgi Notu

Kütüphanelerde, genişliğine göre sayıları değişmekle birlikte genellikle görevli olarak müdür durumunda görev yapan **sâhib**; idari ve mali işleri yürüten **hâzin**; okuyucuya aradığı kitabı raflarda bulma veya dolaptan alıp mütalaa salonuna getirme görevini yerine getiren **münâviller;** temizlik hizmetlerini yürüten **ferraşlar;** kitapları ciltleyen **mücellitler;** tercüme ile uğraşan **mütercimler;** kitapları yazarak çoğaltan **müstensihler** bulunurdu.

Matbaanın icat edilip İslam dünyasında kullanılışına kadar kitapların ilk nüshaları/kopyaları el ile yazılır ve çoğaltılırdı. Bir metnin nüshasını çıkaran, kopya eden kişiye müstensih; yaptığı işe de istinsah denir. İslam dünyasında istinsahla geçinen kişiler vardı, bunlardan yazısı güzel olanların kazancı yüksek düzeyde olurdu. Kütüphane kadrolarında, ilmî ve yazı sanatındaki maharetiyle kendisini ispatlamış müstensihler görevlendirilirdi. Bunlar kendi kütüphanelerinde bulunan eserlerin çoğaltılmasında olduğu kadar başka yerlerdeki kitapların, kurumlarına kazandırılmasında görev yaparlardı.

(İsmail Erünsal, "Kütüphane", 27/11)

32 bk. Erünsal, "Kütüphane", 27/11-32.

Abbasiler Dönemi'nde VIII. yüzyıldan itibaren Bağdat, Mısır ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde kütüphane sahibi olan çok sayıda âlim yaşamıştır. Tercüme merkezi ve kütüphane işleviyle ön plana çıkan **Beytülhikme**, Abbasilerin başkentinin Bağdat'tan Sâmerrâ'ya taşınmasından sonra araştırma merkezi olma özelliğini kaybetmiş ancak kütüphane fonksiyonunu sürdürmüştür. Sâmerrâ'da **Hizânetü'l-Hikme** adıyla büyük bir kütüphane kurulmuştur.[33]

İslam dünyasının en batısındaki Endülüs'te de çok sayıda kütüphane kurulmuştur. Bunların bir kısmı devlete, diğer kısmı da şahıslara aitti. Devlet adamları, Kayrevan, İskenderiye, Şam ve Bağdat gibi ilim merkezlerine kitaptan anlayan memurlar göndererek satın alınacak veya istinsah edilecek kitapları tespit ve temin ediyorlardı. XVI. yüzyılda İslam dünyasındaki herhangi bir özel kütüphanede bulunan ortalama kitap sayısı, aynı dönemde Batı'nın bütün kütüphanelerinde bulunan kitap sayısından çok daha fazlaydı.[34]

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, bugün yaşayan en büyük el yazması kitap arşividir. Koleksiyonunda yer alan kaynak eserleri bulundurması nedeniyle İslam kültür ve medeniyetinin birikimini barındırmakta ve dünya kültür mirasına katkıda bulunmaktadır.

Yorumlayalım

Abbasi devlet adamlarından edip ve şair olan Feth bin Hakan hem kendi çalışmalarını sürdürmek ve hem de araştırmacılara yardımcı olabilmek için Sâmerrâ'da Hizânetü'l-Hikme adıyla büyük bir kütüphane kurdurmuştur. Aralarında Harranlı astronomi âlimi Ali bin Yahya Müneccim'in de bulunduğu dostlarını bu kütüphanenin zenginleştirilmesiyle görevlendirmiştir. Huneyn bin İshak'ın Arapça, Yunanca, Süryanice ve Farsça olarak yazılmış ve çoğunluğunu tıp kitaplarının oluşturduğu bir kütüphanesi mevcuttu. Devlete ait olanların en ünlüsü, kendisi bir kitap aşığı olan II. Hakem tarafından kurulan saray kütüphanesi idi. O; Kayrevan, İskenderiye, Şam ve Bağdat gibi ilim merkezlerine kitaptan anlayan memurlar gönderiyordu.

(İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, 38)

İslam dünyasında devlet adamları ve özel şahıslar tarafından kurulan kütüphanelerinin kültür ve medeniyete katkılarını araştırarak yorumlayınız.

33 bk. Erünsal, "Kütüphane", 27/11.
34 Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, 38.